

Ungdom Mot Rasism & Malmö mot Diskriminering presenterar

SHOW ME THE PLAN

GRANSKNINGSRAPPORT OCH HANDBOK OM SKOLORS LIKABEHANDLINGSARBETE

Hanna Carlsson
Selma Gušić
Karin Henrikz
Ana Marega

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING

2. LIKABEHANDLINGSPLAN

- 2.1 Begreppsförklaringar
- 2.2 Bakgrund och regler
- 2.3 Vad är en bra likabehandlingsplan?

3. HUR LEVER DAGENS LIKABEHANDLINGSPLANER UPP TILL KRAVEN?

- 3.1 Hur har granskningen gått till?
- 3.2 Granskningens övergripande resultat
- 3.3 Genomgång av kraven
- 3.4 Slutsats

4. LIKABEHANDLING ENLIGT UNGDOM MOT RASISM

5. UNGAS DELAKTIGHET

- 5.1 Betatesta planen
- 5.2 Likabehandlingsarbetet under mentorstimmar

6. TIPS FRÅN SKOLAN

- 6.1 Facebooksidan
- 6.2 Likabehandlingsdagboken
- 6.3 Normbryt-dagar
- 6.4 Omorganisering av arbetslagen

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

- 7.1 Show me the Plan
- 7.2 Rättighetstapeten
- 7.3 Nätaivisterna
- 7.4 Rita eleven
- 7.5 Hon/han/hen-gruppen
- 7.6 Tips på material från civilsamhället

1. INLEDNING

Riksorganisationen Rasism Ungdom Mot Rasism (UMR) har ända från starten verkat inom skolans värld, som ju är våra medlemmars huvudsakliga arena. Under snart 20 år har vi mötts av samma seglivade tendens: nämligen att skolan inte tar ungdomars upplevelser av rasism och diskriminering på allvar, och inte erbjuder effektiva metoder för att förebygga och motverka olika uttryck för strukturell rasism och andra skeva maktstrukturer som präglar många av våra medlemmars vardag.

Som ett led i vårt antirasistiska arbete på skolan har vi nu initierat ett lokalt skolprojekt i Malmö som går under namnet Normbrytande Rättigheter. Vi vill visa på hur skolans likabehandlingsplaner faktiskt utgår från den grundläggande principen om alla människors lika värde. Genom att processleda ett antal skolor i deras interna likabehandlingsarbete vill vi öppna upp för diskussion kring rasism och andra former av förtryck. Vi vill lyfta ungdomars diversifierade upplevelser av diskriminering och utanförskap och sammankoppla dessa med rådande samhällsnormer, för att i förlängningen skapa effektiva metoder för ett långsiktigt arbete för alla människors lika värde.

Malmö Mot Diskriminering (MmD) har i sin tur etablerat en bred verksamhet för att främja alla människors lika värde med stöd i existerande lagkrav. Deras arbete går ut på att förebygga och motverka diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, könsidentitet och könsuttryck, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och ålder. MmD har på kort tid vuxit sig till att bli Malmös juridiska stöttepelare i frågor som rör diskriminering, och en kraft att räkna med i det antidiskriminerande opinionsarbetet. På senare tid har MmD särskilt uppmärksammat skolors bristande likabehandlingsarbete och oförmåga att svara på de juridiska krav som framgår av diskrimineringslagen och skollagen. Som ett led i vår gemensamma strävan mot ett samhälle fritt från diskriminering har UMR, tillsammans med MmD, skrivit denna rapport. Rapporten

utgår från en granskning av 21 likabehandlingsplaner som vi har tagit från slumpvis utvalda grund- och gymnasieskolor i Malmö. Rapportens första del är skriven av MmD och består av en juridisk granskning av planerna. MmD:s granskning ger en dystert bild av situationen då endast 2 av 21 planer når upp till lagens krav. Men precis som MmD skriver är detta inte endast skolornas fel. Lagens otydlighet och avsaknaden av effektiva metoder för ett långsiktigt likabehandlingsarbete inom skolan utgör en stor del av problemet. Därför vill vi på UMR dela med oss av våra erfarenheter från vårt arbete med våra pilotskolor, samt de metoder som vi har tagit fram under vårt mångåriga arbete med och för unga människor och som kan tillämpas inom skolans värld. Dessa metoder finns i rapportens andra del.

Vår förhoppning är att skriften kan användas dels som rapportunderlag för ökat politiskt stöd till skolor gällande skolors likabehandlingsarbete, och dels som en handbok för de elever och skolpersonal som önskar förbättra den egna skolans arbete mot diskriminering och kränkande behandling.

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

2.1 BEGREPPSFÖRKLARINGAR

För vår beskrivning av likabehandlingsplanen behöver en del grundläggande begrepp förklaras, för att underlätta förståelsen för vad det är planen är till för att motverka.

Diskriminering: Diskriminering i skolan innebär att någon elev behandlas sämre än andra på grund av någon av de sju diskrimineringsgrunderna: Kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder. Det gäller även särbehandling för att eleven har en anhörig med koppling till en diskrimineringsgrund, eller för att någon felaktigt tror att eleven/familjemedlemmen har koppling till diskrimineringsgrunden. Enligt lagen finns fem olika typer av diskriminering: Direkt diskriminering, indirekt diskriminering, trakasserier, sexuella trakasserier och instruktioner att diskriminera. Från och med 2015 kommer diskrimineringstypen bristande tillgänglighet att läggas till.

Diskriminering handlar om orättvist utövande av makt och är helt förbjudet. Skolan kan bli skyldig att betala diskrimineringsersättning till en elev som diskriminerats, eller till en elev som trakasserats, om skolan inte har satt stopp för det. En elev kan aldrig bli skyldig att betala diskrimineringsersättning.

Direkt diskriminering: Direkt diskriminering kallas det när någon behandlas sämre än andra och det har en direkt koppling till en diskrimineringsgrund. Det kan till exempel vara att skolan inte tar emot en elev för att den har en funktionsnedsättning eller en viss etnicitet.

Indirekt diskriminering: När skolan har en regel eller ett krav som gäller för alla, men som påverkar vissa elever mer än andra, så är det indirekt diskriminering om det har samband med en diskrimineringsgrund. Det kan exempelvis vara att skolan har förbud mot huvudbonad inomhus. Det förbudet drabbar elever som bär huvudduk eller turban av religiösa skäl hårdare än andra.

Trakasserier: Trakasserier kallas det när någon gör eller säger något som kränker någon annans värdighet och det hänger samman med någon av diskrimineringsgrunderna. Det kan vara slag, knuffar, hot, öknamn, utfrysning, miner, lappar, sms och så vidare. Både andra elever och personal kan trakassera. Det är även trakasserier om beteendet beror på att en elevs familjemedlem har en viss sexualitet, religion, ålder, funktionsnedsättning med mera. Detsamma gäller även om någon felaktigt tror att personen har koppling till diskrimineringsgrunden.

Sexuella trakasserier: Det finns en speciell variant av trakasserier, som kallas sexuella trakasserier. Det är kränkningar som anspelar på sex, till exempel tafsande, skämt, förslag och blickar. Så fort beteendet är ovälkommet och uppfattas som kränkande är det sexuella trakasserier.

Kränkande behandling: Kränkande behandling är samma sak som trakasserier, men kallas så när beteendet inte hänger ihop med någon diskrimineringsgrund. Både personal och elever kan utsätta andra för kränkande behandling.

Repressalier: Repressalier kallas det om skolan bestraffar eller behandlar en elev negativt på grund av att eleven eller hans föräldrar har anmält diskriminering eller klagat på trakasserier/kränkande behandling. Det är helt förbjudet för skolan att göra detta.

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

2.2 BAKGRUND & REGLER

Vad är en likabehandlingsplan?

Enligt skollagen och diskrimineringslagen ska planer finnas över arbetet med likabehandling och mot kränkande behandling. Detta är dokument som skolan själv ska utforma och göra om varje år. I lagarna kallas planerna olika saker. I skollagen kallas det en plan mot kränkande behandling. I diskrimineringslagen kallas planen likabehandlingsplan. I förordningen om elevdeltagande i arbetet med planen kallas den plan mot diskriminering och kränkande behandling. Skolorna kan slå ihop planerna enligt skollagen och diskrimineringslagen till en. Det är då viktigt att båda områdena får lika mycket utrymme och att det framgår av namnet på planen att den omfattar allt arbete.¹

Varför är den viktig?

Barns rätt till en trygg tillvaro skyddas bland annat av FN:s barnkonvention. Ett aktivt likabehandlingsarbete är grunden för att alla barn och elever ska må bra och kunna utvecklas i skolan. Utan grundtryggheten riskerar skolgången att bli meningslös eller skadlig. För att kunna arbeta effektivt med likabehandling måste arbetet planeras, struktureras och följas upp. Likabehandlingsplanen är verktyget för att hålla samman detta arbete. Arbetet med att utforma planen är också en viktig del i likabehandlingsarbetet. Eleverna ska engageras och få vara med och tycka till om planens innehåll, så att likabehandling blir en demokratisk aktivitet och inte något som bestäms uppifrån och ner.

Viktiga bestämmelser

Skollagen

Hur skolor ska fungera och arbeta står i skollagen (SFS 2010:800). Regler om hur skolan ska arbeta mot kränkande behandling finns i sjätte kapitlet. Skolan ska också omedelbart utreda och åtgärda situationen när en elev

---

¹ För enkelhetens skull har vi i denna rapport valt att använda oss av begreppet likabehandlingsplan för att åsyfta både planen mot diskriminering/likabehandlingsplanen som krävs enligt diskrimineringslagen, och planen mot kränkande behandling som refereras till i skollagen.

kränkt en annan elev. All skolpersonal måste anmäla till rektorn om de får veta att något barn känt sig kränkt. Då ska rektorn anmäla detta till huvudmannen, det vill säga kommunen eller skolägaren. Skolan får inte bestraffa någon elev som varit med i en utredning eller som påtalat att skolan brutit mot någon skyldighet, detta kallas förbud mot repressalier. I kapitlet finns också regler om vad skolan ska göra för att förebygga och förhindra kränkande behandling. Det skrivs inte ut hur skolan ska arbeta med detta, men alla måste upprätta en plan mot kränkande behandling. Till skollagen hör en förordning där det förtydligas att skolorna ska se till att eleverna deltar i arbetet med planen, både vad gäller skapandet av planen, översyn och uppföljning.²

Diskrimineringslagen

En grundläggande bestämmelse i diskrimineringslagen (2008:567) är det absoluta förbudet för all skolpersonal att diskriminera eller trakassera elever. I diskrimineringslagen finns också regler om skolors arbete mot diskriminering och trakasserier. För att förebygga och förhindra att någon elev utsätts för diskriminering eller trakasserier måste alla skolor arbeta aktivt med likabehandling. Arbetet delas in i främjande insatser och förebyggande åtgärder. Det främjande och förebyggande arbetet ska planeras och skrivas ner i en likabehandlingsplan. Den ska innehålla en beskrivning av vilka åtgärder som ska göras under det kommande året och en utvärdering av förra årets plan ska finnas med. Utöver detta förebyggande arbete så måste personal på skolan anmäla, utreda och åtgärda om en elev upplever sig utsatt för diskriminering eller trakasserier, på samma sätt som med kränkande behandling. Rutiner för hur detta ska gå till ska stå i planen. Repressalier är förbjudna även enligt diskrimineringslagen.

Vägledande riktlinjer

De lagar som styr likabehandlingsarbetet och planerna är ganska begränsade. Det är svårt att utläsa hur planerna ska utformas mer konkret. Därför har Diskrimineringsombudsmannen (DO), Barn- och elevombudet (BEO)

---

² Förordning (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling. diskrimineringslagen, och planen mot kränkande behandling som refereras till i skollagen.

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

vid Skolinspektionen och Skolverket tagit fram riktlinjer för hur likabehandlingsarbetet överlag ska fungera. Dessa finns framförallt i Skolverkets "Allmänna råd för arbetet mot diskriminerande och kränkande behandling" och i DO:s handledning "Lika rättigheter i skolan". Dessa finns att läsa via deras hemsidor. Det finns utöver riktlinjerna ett internetverktyg för att ta fram planen där färdiga fält finns att fylla i. I detta verktyg finns också konkreta tips och råd.³

Vad händer om lagen inte följs?

Vite

Om en skola inte lever upp till de krav som ställs för likabehandlingsarbetet i diskrimineringslagen kan skolan vid vite föreläggas att uppfylla kraven. Detta innebär att Nämnden mot diskriminering på begäran av DO kan informera skolan om att de har en viss tid på sig att leva upp till lagens krav. Om detta inte uppfylls i tid tvingas skolans huvudman att betala pengar till staten. Liknande regler om vite finns även i skollagen.

Diskrimineringsersättning

Vite kan som sagt krävas när en skola inte sköter det förebyggande likabehandlingsarbetet. Utöver detta finns en skyldighet för skolans huvudman att betala diskrimineringsersättning till en elev som har diskriminerats. Skolan måste också betala pengar till en elev som drabbats av trakasserier, om skolan inte utrett eller åtgärdat trakasserier. Samma sak gäller om skolan utsatt eleven för repressalier. Enligt liknande regler kan huvudmannen bli skyldig att betala skadestånd till en elev som utsatts för kränkningar eller repressalier enligt skollagen.

---

³ www.planforskolan.se

2.3 VAD ÄR EN BRA LIKABEHANDLINGSPLAN?

I det här avsnittet beskriver vi hur en bra likabehandlingsplan ska se ut. Vi utgår från lagtext, förarbeten och tillsynsmyndigheternas riktlinjer. Vägledning har också tagits från de granskningar som DO gjort av likabehandlingsplaner. I de fall DO har granskat har kraven på planerna ställts förhållandevis högt. Det rekommenderas av Skolverket och Diskrimineringsombudsmannen (DO) att planerna slås ihop till en plan, därför kommer vi att beskriva kraven samlat. Vår beskrivning är till för att skapa en översikt över kraven på planen och inte en exakt instruktion för hur den ska utformas.

Förutsättningar för arbetet med planen

1. Det ska finnas en plan för varje enskild verksamhet

Varje skola ska upprätta sin egen plan. Det räcker inte att ha en plan som omfattar skolorna i ett förvaltningsområde eller att en skolkoncern har samma plan för alla skolor. Planen ska utgå från de speciella förhållanden och förutsättningar som finns på varje skola.

2. Planens tillgänglighet

Likabehandlingsplanen är enligt lagen en viktig del av själva likabehandlingsarbetet. För att den ska bli detta i verkligheten krävs förstas att alla elever känner till att planen finns och har en bild av vad den innehåller. Det räcker inte att dela ut eller hänvisa till planen allmänt, eleverna ska aktivt informeras om innehållet. Det är också viktigt att föräldrarna känner till likabehandlingsplanen. För att planen ska vara tillgänglig för alla (elever och föräldrar) kan det krävas att den även görs i en lättläst eller kortfattad version, eller att den översätts till andra språk.

3. Elevinflytande

Enligt lagen ska elever delta i arbetet med likabehandlingsplanen. Hur detta ska göras beror på hur gamla eleverna är. Eleverna vet mycket om skolmiljön som ofta inte når lärarna. Elevinflytande både i kartläggning och planering av åtgärder är därför avgörande för att likabehandlingsarbetet ska bli effektivt. Det är viktigt att elevinflytandet planeras så att det blir demokratiskt och representativt för hela elevkåren. Elevinflytandet

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

får naturligtvis inte användas som ursäkt för att inte bekämpa exempelvis antidemokratiska värderingar som fått fäste på skolan.

4. En plan ska upprättas varje år

För att likabehandlingsarbetet ska utvecklas och anpassas efter elevernas behov, måste skolan se till att det alltid finns en aktuell plan. Varje år/läsår ska en ny plan upprättas när den gamla har utvärderats. Om främjande insatser har fungerat bra tidigare år, finns det inget som hindrar att dessa används igen, men detta ska då motiveras och det räcker inte bara att ändra datum i föregående års plan.

Vad ska planen innehålla?

1. Titel, giltighetsdatum och verksamhet som omfattas

Först och främst ska planen ges en titel som visar att både arbetet mot diskriminering och kränkande behandling omfattas. Plan mot diskriminering och kränkande behandling är ett exempel som används i lagtext och av Skolverket. Annars kan man skriva Likabehandlingsplan/Plan mot kränkande behandling. Det ska även stå för vilken tidsperiod och för vilken skola planen gäller.

2. Utvärdering

För att se till att likabehandlingsarbetet utvecklas och anpassas efter elevernas behov, ska varje års likabehandlingsplan utvärderas. Utvärderingen ska handla dels om hur insatserna och åtgärderna som funnits i planen har fungerat, dels om hur planen i sig har fungerat. Skolan bör gå igenom åtgärderna en i taget. Vilka insatser och åtgärder har genomförts? Har de haft den effekt som eftersträvats? Varför/varför inte? Har planen funnits tillgänglig för alla och har eleverna varit delaktiga i arbetet med planen? Det är avgörande att eleverna engageras i utvärderingen och att den görs på ett genomgripande sätt. Det ska framgå hur och när planen har utvärderats och vilket resultat man har kommit fram till. Skriv även när årets plan ska utvärderas.

Ett exempel är att skolan efter utvärdering sett att många elever inte känner till att planen finns. Skolan kan då ha som mål i årets plan att öka elevernas kunskap om planen genom åtgärden att diskutera den ute i klasserna. När året har gått kan skolan undersöka effekten genom en enkät till samtliga elever, med frågan om de känner till planen. Om de fortfarande inte gör det ska skolan i utvärderingen konstatera att åtgärden inte lyckats och planera en ny metod i nästa års plan.

3. Främjande insatser

Främjande arbete är en viktig del av planen och själva grunden i likabehandlingsarbetet. Insatserna ska på olika sätt främja respekten för allas lika värde och för demokratiska värderingar, för att skapa en trygg och utvecklande skolmiljö för alla elever. Detta arbete ska ske brett och oavsett om skolan har problem med något specifikt område. Därför ska det enligt lagen finnas insatser som rör kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionsnedsättning. DO och BEO rekommenderar även att skolan planerar insatser för grunderna könsöverskridande identitet eller uttryck och ålder och för kränkande behandling enligt skollagen. Det ska stå för varje insats vilken grund den berör, vad den innebär, vem som ska genomföra den, när den ska vara klar, vilka mål som ska uppnås och hur den ska utvärderas. Ett exempel på en insats på området etnisk tillhörighet kan vara att "Tillsammans med eleverna analysera och diskutera fördomar och stereotypa föreställningar om olika etniska grupper som kan förekomma i media eller läromedel" (Planforskolan.se).

4. Kartläggning av problem

För att veta vilka problem skolan har med diskriminering, trakasserier/ sexuella trakasserier och kränkande behandling ska en kartläggning göras. Detta för att kunna planera rätt förebyggande åtgärder. Kartläggningen är alltså inte samma sak som utvärderingen av förra årets plan, utan ska göras separat. Kartläggningen kan göras på olika sätt, men det är viktigt att tillfråga eleverna. Det kan göras genom intervjuer, gruppsamtal eller enkäter. Frågorna får inte handla bara om allmän trivsel, utan eleverna ska kunna precisera vad eventuella problem rör. Diskrimineringsgrunderna kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsned-

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

sättning och sexuell läggning ska täckas in i kartläggningen, men DO rekommenderar att alla grunder omfattas. Frågorna kan också handla om elevernas attityder, för att hitta riskområden för diskriminering och trakasserier. Skolan kan även se över sina rutiner och regler för att se om det finns risk för indirekt diskriminering. Elevrådet och/eller likabehandlingsgruppen och elevvården kan också komma med viktig information. Även föräldrar kan ha viktiga perspektiv och bör rådfrågas enligt DO. När skolan samlat in materialet ska detta analyseras för att klargöra var det finns problem. Det är metoden för kartläggningen och analysen av dess resultat som ska finnas med i planen.

5. Förebyggande åtgärder

Baserat på resultatet av kartläggningen ska skolan planera förebyggande åtgärder för de problem eller risker som finns. Om skolan vid utvärderingen av åtgärderna i förra årets plan kommit fram till nya åtgärder och mål som behövs, ska dessa också ingå här. Elever och personal ska delta i planeringen av åtgärderna. Åtgärderna ska vara konkreta och anpassas efter elevernas behov, de ska vara så tydliga att deras effekt går att utvärdera. Om det till exempel på en högstadieskola visat sig att det finns problem med homofobi kan man genomföra temaarbeten eller arbeta med värderingsövningar i klasserna. Skriv i planen vad som ska göras, när och varför. Det ska även framgå vem som är ansvarig och hur åtgärden ska utvärderas.

6. Rutiner för akuta situationer

Så fort någon ur personalen får veta att en elev känner sig trakasserad eller kränkt måste skolan agera på detta. Det spelar ingen roll hur eller av vem personalen får veta, allt ska utredas och åtgärdas på det sätt som behövs. Personal måste anmäla problemet till rektorn och rektorn ska informera huvudmannen (kommunen/skolägaren). Detta ska göras snabbt. För att se till att arbetet blir effektivt och att inget faller mellan stolarna ska det finnas tydliga rutiner nedskrivna i planen. Det ska stå vem elever och föräldrar kan vända sig till för att anmäla trakasserier och kränkningar. Det ska steg för steg beskrivas hur arbetsgången ser ut för utredning och åtgärder när en elev utsatts för kränkningar. Det ska finnas rutiner både för när eleven kränkts av andra elever och av personal. Viktigt är också att beskriva hur händelser ska dokumenteras, följas upp och utvärderas. Utöver rutinerna ska skolan ha en nedskrivna policy mot trakasserier och kränkande behandling, alltså ett uttalande som klargör att skolan inte tolererar någon form av kränkningar.

Exempel på hur rutinerna kan se ut

Exempel nedan är hämtat från en högstadieskola i Stockholms stad från verktyget Planforskolan.se

Rutiner för när en elev kränkts av personal

Skyldigheten att utreda om någon har utsatts för trakasserier eller kränkande behandling träder in så snart någon i verksamheten fått kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för detta. Det krävs alltså inga bevis för att påbörja en utredning.

Om en elev anser sig ha blivit utsatt för diskriminering, trakasserier eller kränkande behandling av en vuxen följs nedanstående plan:

1. Händelsen anmäls till mentor, elevvårdsteam, antimobbingsgrupp eller annan vuxen på skolan som eleven har förtroende för.
2. Mottagaren av anmälan anmäler händelsen till rektor.
3. Vårdnadshavare informeras. Ansvarig för att detta sker⁴ är rektor.
4. Rektor informerar sin chef/förvaltning.
5. Rektor ansvarar för att utredning ske:
  - Samtal förs med samtliga berörda parter.
  - Samtalen dokumenteras.
  - Rektor ansvarar för att lämpliga åtgärder vidtas.
  - Åtgärder som sätts in bör leda till långsiktiga lösningar. Det bör alltid övervägas om åtgärder också ska vidtas i syfte att förändra strukturer och förhållanden på grupp- och verksamhetsnivå.
  - I fall av allvarliga kränkningar/trakasserier avgör rektor, eventuellt tillsammans med sin chef, om ärendet kräver disciplinära åtgärder eller ska anmälas till annan myndighet. Rektorn informerar den anställde om rätten till fackligt stöd.
  - Åtgärderna dokumenteras.
  - Rektor följer upp ärendet med elev och vårdnadshavare.
  - Rektor träffar regelbundet den personal som kränkt eleven och följer upp ärendet.
  - Utredning och åtgärder utvärderas och dokumenteras.
  - Uppföljningen dokumenteras.

Om åtgärderna inte är tillräckliga kan elev och vårdnadshavare vända sig till Barn- och elevombudsmannen (www.skolinspektionen.se/BEO) eller Diskrimineringsombudsmannen (www.do.se).

2. LIKABEHANDLINGSPLANEN

Exempel hämtat från högstadieskola i Danderyd via verktyget Planforskolan.se

Rutiner för när en elev kränkts av andra elever:

Om skolan får kännedom om att en elev kan ha blivit utsatt för trakasserier eller kränkande behandling av andra elever följs nedanstående plan:

- 1.** En anställd som upptäcker pågående kränkningar/trakasserier skall genast ingripa. Då den akuta situationen åtgärdats meddelas elevernas mentorer.
- 2.** En anställd som på annat sätt får kännedom om att en elev anser sig blivit utsatt av trakasserier/kränkande behandling informerar elevens mentor.
- 3.** Mentor och ytterligare en personal talar med den elev som kan ha blivit utsatt för kränkningen för att klargöra vad som hänt och om det hänt tidigare. Förklara att kränkningar ej får förekomma och att skolan nu kommer att åtgärda detta. Bestäm en tid för uppföljning ca en vecka senare, men klargör även att eleven genast ska komma till mentor om något händer innan dess. Dokumentera samtalet.
- 4.** Mentor och ytterligare en person talar sedan med den/de elever som kan ha utfört kränkningen för att klargöra vad som hänt. Om flera elever deltagit talar de vuxna med dem en och en. Dokumentera samtalen.
- 5.** Om det visar sig att trakasserier/kränkningar har skett: Mentor och ytterligare en person förklarar för eleven som utfört kränkningen att kränkningar inte accepteras och inte heller får förekomma enligt lag, och att de genast ska upphöra. Gör upp en plan för hur detta ska gå till. Bestäm en tid för uppföljning ca en vecka senare. Om flera elever deltagit i kränkningarna talar de vuxna med dem en och en. Dokumentera samtalen.
- 6.** Kontakta inblandade elevers föräldrar och berätta om vad som hänt och vad som nu beslutats. Dokumentera samtalen.
- 7.** Meddela elevvårdsteam och rektor om vad som skett och vad som gjorts.
- 8.** Eleverna hålls under uppsikt.
- 9.** Uppföljande samtal hålls enligt planering i steg 2 och 3. Därefter kontaktas föräldrarna för att delges information om hur det gått. Eleverna hålls även fortsättningsvis under uppsikt. Dokumentera samtalen.

10. Om kränkningarna eller trakasserier inte upphört kallas de elever som mobbar tillsammans med vårdnadshavare till samtal hos rektor och skolkurator, en så kallad elevvårdskonferens (EVK). En handlingsplan upprättas för att komma till rätta med problemet. Samtalet dokumenteras i EVK-protokoll.

11. Handlingsplanen följs upp i ett nytt samtal med elev, vårdnadshavare, rektor och skolkurator. Även detta samtal dokumenteras i EVK-protokoll.

- Vid allvarliga trakasserier/kränkningar kontaktas de inblandade elevers föräldrar direkt. Rektorn kallar till en elevvårdskonferens (se steg 10-11). Det kan dessutom vidtas ytterligare åtgärder, till exempel kontakt med andra myndigheter som socialtjänst eller polis.

3.1 HUR HAR GRANSKNINGEN GÅTT TILL?

Urval och metod

Vi har valt att titta på 21 likabehandlingsplaner. Det är ifrån 11 grundskolor och 10 gymnasieskolor. 10 är kommunala skolor och 11 friskolor. Skolorna har valts ut slumpvis för att få geografisk spridning inom Malmö kommun. Vi har hämtat planerna från skolornas hemsidor. I de fall det inte funnits någon plan eller bara en gammal, har vi kontaktat skolan och efterfrågat planen. I några fall har vi inte fått tag på en aktuell plan och vi har då granskat en gammal.

Granskningen har gått till så att vi har läst planerna och bockat av om de uppfyller de krav som ställs i lag och av DO. Vi har även noterat styrkor och svagheter i planerna. Till sist har vi sammanställt statistik och analyserat resultatet utifrån den.

Syfte

Likabehandlingsplanen är en viktig del av likabehandlingsarbetet och ska vara en översikt över likabehandlingsarbetet. En kontroll av planens kvalitet är därför ett effektivt sätt att få en fingervisning om hur likabehandlingsarbetet sköts i den aktuella skolan. Dessutom ger sammanställningen av skolornas resultat en överblick över läget i Malmö. Vår granskning av planerna har även till syfte att hjälpa skolor att utforma sina likabehandlingsplaner, genom att visa på vanliga brister och goda exempel vad gäller planernas utformning och innehåll. Vårt syfte är inte att ge en säkerställd statistik över hur väl skolor sköter arbetet med planerna generellt.

Granskade faktorer

I vår granskning har vi haft diskriminering och trakasserier i fokus, men vi har även tittat på skollagens krav angående kränkande behandling. Vi har delat upp kraven i två delar, grundläggande krav som framgår av lag och ytterligare eller preciserade krav som kommer från rekommendationer i propositioner och DO:s tolkning av lagen. Lagstiftaren skriver att det är upp till DO att närmare precisera hur kraven ser ut, vilket DO har gjort. Dessa krav har aldrig prövats i domstol, därför kan vi inte med säkerhet veta exakt vad lagen innebär. Vi utgår från att de krav som ställts av DO är relevanta och har beaktat dem, i den mån de rör formella krav och inte kvaliteten på

själva likabehandlingsarbetet.⁴ Eftersom det inte är helt tydligt vad som är krav och vad som är rekommendationer, har vi varit förhållandevis snälla i våra bedömningar. Vi vill ändå understryka att det inte finns någon anledning för en skola att strunta i rekommendationer, eftersom skolan underlättar för sitt likabehandlingsarbete genom att ha en utförlig och tydlig plan.

Grundläggande krav:

- Att skolan har en giltig plan som upprättas årligen
- Att föregående års plan utvärderas och åtgärderna följs upp
- Att alla diskrimineringsgrunder nämns
- Att skolan har angett mål och insatser för att främja likabehandling
- Att skolan har angett åtgärder för att förebygga trakasserier och sexuella trakasserier
- Att skolan har tydliga rutiner för akuta situationer
- Att eleverna i någon mån haft inflytande över planens innehåll

Preciserade krav och rekommendationer:

- Att utvärderingen är genomarbetad och metod och resultat framgår
- Att skolan har listat främjande insatser för varje diskrimineringsområde
- Att skolan har kartlagt förekomst av och risk för diskriminering, trakasserier/sexuella trakasserier och kränkande behandling och resultatet redovisas och analyseras
- Att kartläggningsmetod och områden den berör redovisas, samt att det framgår hur elever och personal engagerats i kartläggningen
- Att förebyggande åtgärder för problemområden är konkreta, och tidsplan, ansvarig och uppföljningssätt framgår
- Att könsöverskridande identitet och ålder i någon mån inkluderas
- Diskrimineringslagens krav beaktas lika mycket som skollagens

Till sist har vi även tittat på om planen är tydlig i upplägg och språk och om den är fri från grova faktafel.

---

⁴ Det sistnämnda har vi inte haft möjlighet att bedöma, då vår granskning är rent juridisk.

3.2 GRANSKNINGENS ÖVERGRIPANDE RESULTAT

Hur klarar skolorna kraven?

Det är enbart åtta av de 21 planerna som klarar de grundläggande kraven. Då har vi som nämnts ändå haft låga trösklar för att betrakta kraven som uppfyllda. Endast två skolor uppfyller alla krav, två kommunala gymnasieskolor. Det syns överlag ingen betydande skillnad på hur kommunala skolor och friskolor klarar sig, dock är det flest friskolor bland dem som klarar sig allra sämst. Däremot är gymnasieskolornas planer betydligt bättre än grundskolornas i alla generella jämförelser.

	Planer som uppfyller grundkrav	Medeltal av antal uppfyllda krav, av max 16	Uppfyller minst 13 av kraven	Uppfyller under hälften av kraven
Totalt	8/21	9,8	8/21	7/21
Kommunala skolor	4/10	9,5	4/10	2/10
Friskolor	4/11	9,2	4/11	5/11
Grundskolor	3/11	8	2/11	5/11
Gymnasieskolor	5/10	11,9	6/10	2/10

Vilka brister är vanliga?

Den faktor som gör att flest av planerna inte lever upp till grundkraven är bristande utvärdering och uppföljning av föregående års plan. Detta klarar bara 13 av skolorna. Skolorna har en tendens att enbart hänvisa till någon enkätundersökning av trivseln på skolan. Detta har i sig inget att göra med en utvärdering av planen, utan måste i så fall utvecklas.

Det är också relativt vanligt att skolan i planen inte ens nämner alla sju diskrimineringsgrunder, utan utelämnar någon eller några. Detta kan bero på att man fortfarande redogör för gammal lagstiftning, där könsöverskridande identitet och ålder inte fanns som diskrimineringsgrunder. Det kan även bero på att skolorna inte är tvungna att ha åtgärder för dessa två grunder. Detta innebär dock inte att elever inte kan diskrimineras eller trakasseras på grund av dem, och det måste därför framgå att de finns.

Bland de övriga kraven och rekommendationerna är det betydligt fler som brister; det är bara två av de åtta kraven som ens hälften av skolorna uppfyller. Särskilt vanligt är att det saknas främjande insatser för varje diskrimineringsområde, att kartläggning inte genomförts eller resultatet inte framgår, att det saknas konkreta förebyggande åtgärder med ansvarig och så vidare, och att det läggs mer vikt vid skollagen än diskrimineringslagen.

Vad fungerar bra?

Trots att en majoritet av skolorna inte lever upp till de grundläggande kraven, finns det delar som de flesta skolor klarar. Kravet på att planen ska upprättas varje år har fått genomslag och de flesta ser till att det finns en aktuell plan. Vi har dock varit snälla i bedömningen av om planen upprättas varje år, då många skolor skriver att de reviderar planen årligen, vilket i sig egentligen inte är tillräckligt.

Alla skolor utom en har rutiner för akuta situationer som beskrivs på ett eller annat sätt i planen. En orsak till att denna del fungerar så bra kan vara att detta krav, som kommer från skollagen, funnits med längre samt att det är ett förhållandevis konkret krav som inte kräver årlig ändring.

Bland de övriga kraven är det faktiskt kravet på att kartläggningsmetod ska redovisas som oftast uppfylls, det klarar 14 av skolorna. Detta kan tyckas märkligt med tanke på att det är betydligt färre skolor som redovisar resultatet av kartläggningen. Möjligtvis beror detta på att det är enklare att beskriva hur man gjort kartläggningen än vad man faktiskt kommit fram till, eftersom detta antingen ofta är vagt eller omfattande.

3.3 GENOMGÅNG AV KRAVEN

I det här avsnittet beskriver vi hur planerna levt upp till kraven ett i taget och förklarar mer i detalj vad som ofta brister och hur det kan åtgärdas. Vi ger exempel från planerna vi granskat, men vi skriver aldrig ut vilken skola exemplet är hämtat från.

Planen upprättas årligen och giltig plan finns

Som nämnts ovan är det många skolor som åtminstone i viss mån ändrar sin plan från år till år. Det vi har sett är att en del skolor har en tendens att återanvända planen och i värsta fall bara byta datum. En sådan plan kan aldrig vara laglig. Gör man så förlorar planen sitt syfte, att utveckla likabehandlingsarbetet. Det är självklart tillåtet att återanvända introducerande beskrivningar, till exempel av aktuella lagar och begreppsdefinitioner. Även rutinerna vid akuta åtgärder, så länge de visat sig effektiva. Skolan kan också använda samma främjande insats flera år i rad, förutsatt att den visat sig fungera bra. Vad gäller de förebyggande åtgärderna, så kan dessa inte föras över oförändrade. Poängen med dem är ju att de ska motverka vissa konstaterade problem eller risker. Om problemen finns kvar nästa år är det läge att fråga sig hur åtgärderna kan förändras för att få bättre effekt. Det hela förutsätter att en ny kartläggning gjorts, som visar hur arbetet gått. Det säger sig själv att man inte heller kan behålla förra årets utvärdering av planen.

Föregående plan utvärderas

De flesta skolor brister i utvärderingen av föregående års plan. Många har inte med någon utvärdering alls eller skriver bara hur planen har utvärderats men inte vad det resulterat i. Andra blandar ihop utvärderingen med kartläggningen av risker för och problem med trakasserier och sexuella trakasserier. Utvärderingen handlar inte om att konstatera hur god den allmänna trivseln är på skolan, som många skolor tycks tro, utan det är insatserna och åtgärderna i tidigare plan som ska utvärderas. Vi har dock som grundkrav godkänt vilken typ av utvärdering som helst, så länge något gjorts, men under hälften av skolorna har gjort en ens formellt riktig utvärdering, där tillvägagångssätt och resultat tydligt framgår. Många skolor glömmer bort att också utvärdera hur planen fungerat, dels vad gäller elevinflytande, dels hur väl eleverna känt till planen och dess innehåll. Till

sist, om skolan föregående år missat något krav, ska detta redovisas så att det kan åtgärdas. Ett exempel:

”I planen saknas främjande insatser, innehållet är mycket allmänt hållet och målen är inte tydligt kopplade till år 2-enkäten. Vidare saknas åtgärder som är förebyggande för de diskrimineringsgrunder som är problematiska enligt kartläggningen för skolan. I fjolårets plan finns ingen kartläggning per diskrimineringsgrund redovisad.”

Diskrimineringsgrunderna nämns

Sex av skolorna missar att ens omnämna alla sju diskrimineringsgrunder. Direkta faktafel uppstår därför, till exempel:

”Diskrimineringslagen (2008:567) innehåller förbud mot sex diskrimineringsgrunder, vilka är: kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, funktionshinder, ålder.”

”De fem diskrimineringsgrunderna är kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder.”

Det kan tyckas att det inte vore särskilt svårt att få detta rätt, men uppenbarligen förvirrar lagens krav på åtgärder och insatser för enbart fem av grunderna, och antingen ålder eller könsöverskridande identitet eller uttryck utelämnas ofta. Det kan rekommenderas att inledningsvis i planen hänvisa till diskrimineringslagen, förklara diskrimineringsförbudet och räkna upp alla grunder, så att inga missförstånd uppstår om vad lagen faktiskt skyddar. Givetvis gäller detta i lika mån skollagens krav på arbete och förbud mot kränkande behandling. Detta har dock inte varit lika problematiskt för de flesta skolor vi granskat.

Tydligt angivna mål och insatser för att främja likabehandling

De flesta skolor har angett något slags mål, åtgärder eller aktiviteter som enligt dem kopplas till likabehandling, men utformningen är överlag mycket bristfällig. Många skolor slår ihop främjande och förebyggande arbete, som har två olika syften. En del räknar även in saker de gör för att upptäcka diskriminering, vilket inte hör hit, utan till rutiner för akuta situationer. Dessutom har många bara generella trivselaktiviteter som inte kan sägas röra någon specifik diskrimineringsgrund eller ens värdegrundsarbete i allmänhet. DO kräver främjande insatser för fem av diskrimineringsgrunderna, var för sig. Att ha till exempel en trivseldag med lekar och beskriva den dagen som en främjande insats för alla diskrimineringsgrunder är därför felaktigt, åtminstone om inte ytterligare insatser finns. Det bästa är att lista insatserna per grund, till exempel:

”Sexuell läggning

Mål: Eleverna ska ha kunskap om diskrimineringsgrunden sexuell läggning. Eleverna ska ha kunskap om hur normer skapas, reproduceras och upprätthålls. Eleverna ska ha kunskap om hur heteronormen påverkar människor. Eleverna ska kunna göra egna ställningstaganden.

Åtgärder: Sexuell läggning berörs inom kurserna historia, religion och naturkunskap. Skolan bjuder in Ungdomssamtalarna under årskurs 2, då man pratar kring sexualitet och normer i mindre grupper.

Ansvariga: Undervisande lärare, kurator

Datum när det ska vara klart: 2014-06-12”

Kartläggning av risker för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling

Kartläggningen brister också den hos många skolor. Det vanligaste är att skolan inte har gjort någon kartläggning eller har missförstått vad kartläggningen ska gå ut på. Några verkar tolka kartläggning av riskområden enbart bokstavligt och undersöker var i lokalerna elever känner sig otrygga. Detta

är förstås en del i en bra kartläggning, men det räcker inte. Andra redovisar resultatet av en enkät om allmän trivsel och arbetsmiljö. Detta är inte tillräckligt, utan man bör ha tydliga frågor och utrymme för att beskriva problem i egna ord. Några skolor har gjort detta bra, bland annat genom att fråga specifikt om trakasserier, kränkningar och diskriminering och ha med enkla förklaringar av dessa begrepp till sina elever i grundskolan.

En återkommande tendens är att skolorna använder resultatet av kartläggningen för att konstatera sin förträfflighet. Det framhävs på olika sätt att en majoritet trivs. En skola gör en jämförelse med hur positivt deras elever besvarat Malmö stads enkät till alla elever i år 2 på gymnasiet, i förhållande till andra skolor. Det är tveksamt om de elever som faktiskt känner sig ut-satta blir hjälpta av att skolan beskriver hur mycket bättre den är än övriga. Risker med detta fokus är att problem bagatelliseras. Skolan har andra forum för att marknadsföra sig än likabehandlingsplanen.

Åtgärder för att förebygga diskriminering, trakasserier/sexuella trakasserier och kränkande behandling

Det är 17 skolor som har något slags förebyggande åtgärder i planen, men bara sju av dem når upp till DO:s formella krav och anger konkreta åtgärder och har med tidplan, ansvarig och uppföljningssätt. Det är ännu färre som utgått från behov som finns, utan som tidigare nämnts finns en tendens att klumpa ihop främjande insatser och förebyggande åtgärder. I vissa fall kan givetvis samma åtgärd användas för såväl det främjande som det förebyggande arbetet. Som exempel kan ges att någon organisation bjuds in att tala om ett visst område, men detta ska då vara genomtänkt. En del skolor listar även grundläggande åtgärder som i många fall är lagstadgade skyldigheter, som att hålla utvecklingssamtal, ha samtal hos elevhälsovård, eller att hålla klasskonferenser. Saker som skolor gör kontinuerligt oavsett vilka behov som finns kan inte anses vara riktade åtgärder, utan de måste i så fall anpassas eller utvecklas på något sätt för att möta ett aktuellt behov. De skolor som bäst klarar av kraven är de som beskriver åtgärder tydligt, till exempel vad som ska göras för varje problemområde per årskurs, ämne eller klass.

3. HUR LEVER DAGENS LIKABEHANDLINGSPLANER UPP TILL

Tydliga rutiner för akuta situationer

De flesta skolor klarar som sagt av detta krav rent formellt och beskriver något slags rutiner på ett grundläggande sätt. Någon skola har helt utelämnat rutiner. En annan skola har mycket vaga rutiner för utredning och åtgärdande av akuta situationer, förutom att det tydligt listas hur skolan på olika sätt bestraffar störande och bråkiga elever. En annan skola lägger stort fokus vid en speciell konfliktlösningsmodell, som är irrelevant om det rör sig om trakasserier eller mobbning och inte "bråk". De bästa skolorna har rutiner där det stegvis presenteras hur skolan ska agera med tydliga anvisningar kring vem som ska göra vad och hur ärendet ska dokumenteras och följas upp. Ju utförligare desto bättre. Den viktigaste biten för elever och föräldrar är att det tydligt framgår vart de ska vända sig med problem.

Elevinflytande

Eleverna har på något sätt påverkat de flesta planer, 17 stycken, om än ganska indirekt hos många skolor. Vi har varit generösa i bedömningen och även godkänt skolor som inte involverat eleverna i själva arbetet med planen, utan bara tagit hänsyn till elevernas upplevelser i åtgärdsplanering. De flesta skolor har i alla fall någon trivselenkät där eleverna får komma till tals om problem. Andra sätt som är vanliga är att frågor tas upp i klassråd och elevråd, eller att det finns en särskild likabehandlingsgrupp som åtminstone någon elev ingår i. Likabehandlingsgrupperna har olika uppgifter på skolorna, men många skolor låter grupperna arbeta fram likabehandlingsplanen.

Hänsyn till könsöverskridande identitet och ålder

Sju av skolorna har inkluderat könsöverskridande identitet eller uttryck och ålder i planen, utöver att omnämna dem. Vi har godkänt även när insatser eller åtgärder angetts där dessa grunder är en av flera som berörs samtidigt. Vissa har därför kommit lindrigt undan när de angett att alla diskrimineringsgrunder samtidigt berörs av en viss främjande insats, som är en allmän trivseldag eller liknande. Ett par skolor har faktiskt fullt ut planerat separata insatser eller åtgärder för diskrimineringsgrunderna könsöverskridande identitet och ålder. Två skolor tar dessutom hänsyn till socioekonomisk bakgrund.

Planens upplägg, språk och riktighet

12 av de 21 skolorna godkändes vid vår granskning av planens upplägg, ifall språket var begripligt och om den var fri från grova faktafel. Många faller på att de hänvisar till gammal lagstiftning eller beskriver gällande lagstiftning fel. De flesta planer går att förstå rent språkligt, men vi som har granskat planerna har mycket god läsförståelse. Generellt kan sägas att särskilt grundskolor bör överväga att ha en kortare och mer lättillgänglig version utöver den ursprungliga planen. Alla skolor skulle dessutom vinna på att ha en kortare version av planen på olika språk, så att även föräldrar med dåliga svenskunkaper kan tillgodogöra sig innehållet. En skola i granskningen är där föredömlig och har översatt en kortare version av planen till åtta olika språk.

Många planer har ett rent kaotiskt upplägg, där stora delar av planen klumpas ihop eller blandas ihop. Det är uppenbart att de som tagit fram planen inte vetat vilka krav som ställs och därför gjort en hemmasnickrad version där stora delar saknas. Det finns förstås inga krav i lagen på exakt hur upplägget ska se ut, utan skolorna är fria att utforma planen själva. Alla moment i planen ska dock finnas med och det ska framgå vad som är vad. En del skolor har faktiskt använt sig av verktyget på planforskolan.se. Detta gör att planen får en tydlig struktur, men det är ingen garanti för att planen är av god kvalitet. Flera skolor har fyllt i alldeles för kortfattad, vag eller felaktig information i de färdiga fälten och en del har hoppat över hela moment.

Diskrimineringslagens krav beaktas lika mycket som skollagens

Bara sju av skolorna lyckas skapa en balans mellan de krav som ställs i skollagen respektive diskrimineringslagen. Det finns en tendens att använda begreppet kränkande behandling ensamt, utan sällskap av diskriminering och trakasserier/sexuella trakasserier. Vissa planer heter till exempel bara "Plan mot kränkande behandling", fast de sedan också berör diskrimineringslagen. Överlag lägger skolorna fokus vid saker som trivsel, trygghet, mobbning och arbetsmiljö. Alla dessa faktorer berör visserligen också diskrimineringslagens problematik, men om inga ansatser görs att beskriva hur faktorerna påverkas om man tillhör en diskrimineringsgrund så kommer anti-diskrimineringsarbetet att försummas. Likadant om skolan

i princip enbart har insatser och åtgärder som inte uttryckligen fokuserar på diskrimineringsproblematik, utan på allmän trivsel.

3.4 SLUTSATS

Trots en generös bedömning godkänns bara 2 av 21 skolor helt. Detta trots att nuvarande krav har funnits i snart sex år. Visserligen kan inte vår granskning användas i ett kvantitativt statistiskt syfte, men något säger trots allt utfallet om läget, framförallt i Malmö. Bristerna kan inte bara läggas skolorna till last, utan lagstiftningens otydlighet och bristande tillsyn har bidragit till problemen, enligt vår uppfattning. Även bristande juridiskt stöd till skolorna från huvudmän och ansvariga myndigheter kan ha bidragit till problematiken. Vår förhoppning är att denna rapport bidrar till en utveckling av likabehandlingsarbetet i svenska skolor. I följande kapitel utvecklas metoderna för hur detta arbete kan utföras.

4. LIKABEHANDLING ENLIGT UNGDOM MOT RASISM

Likabehandling är ett svårt ord. I sin enklaste mening innebär det att man behandlar alla lika, inte att förväxla med att behandla alla likadant. Likabehandlingsarbetet behövs därför att vi ska kunna leva efter principen om alla människors lika värde. Denna princip har antagits inte bara av Sverige utan i stort sett av hela världen.

Exempel på bild från metoden "Rita eleven".

Vad menar vi då är skillnad mellan att behandla alla lika och likadant? När en skola inför ett totalt förbud mot huvudbonader så behandlar skolan alla sina elever likadant. Det är det ytliga perspektivet. Men om man skrapar lite på ytan så ser man också att inte alla elever har samma behov av att bära huvudbonader. En person med svår epilepsi kanske måste bära skyddshjälm inomhus för att inte skada sig vid anfall och en religiös sikh har ofta turban på sig för att på så sätt uttrycka sin tro. En keps eller mössa å andra sidan är många gånger ett modeplagg, och inte alls så viktigt för oss som vår kroppsliga och religiösa integritet. Att behandla alla likadant innebär alltså i den situationen att vi särbehandlar personer utifrån deras funktionalitet och religion; alltså att vi inte skapar lika förutsättningar för alla elever att känna sig trygga och ge uttryck för bland annat sin religiösa tro. Vi utgår helt enkelt ifrån en norm om hur människors kroppar fungerar och hur människor utövar sin tro och anpassar samhället därefter.

På samma sätt kan man säga att för att människor med olika förutsättningar ska få lika möjligheter innebär likabehandling att helt enkelt behandla personer utifrån deras förutsättningar. Om vi alltid skulle behandla alla likadant skulle det kräva att vi från början hade samma utrymme och möjlighet att tillgodose oss våra mänskliga rättigheter. Genom att ge alla elever på en skola exakt samma stöd och uppmärksamhet skulle vi på så sätt se till att alla elever kunde prestera lika bra i skolan och känna sig lika välkomna. Problemet med det perspektivet är att inte alla har samma förutsättningar i grunden. Vissa elever behöver till exempel extra stöd från specialpedagoger och av elevhälsoteamet för att klara av skolans krav. Det står tydligt och klart att för att jobba med likabehandling måste vi först veta vilka förutsättningarna är. Vi måste kartlägga alla barns upplevelser och utrymme att vara sig själva på skolan och vi måste lära oss och lära ut om hur våra normer påverkar vår möjlighet att tillskansa oss våra mänskliga rättigheter.

I denna del redogör vi för olika metoder som kan underlätta ert likabehandlingsarbete i praktiken.

5. UNGAS DELAKTIGHET

”Varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet.”

- artikel 12, FN:s Barnkonvention -

Det är varje barns mänskliga rättighet att komma till tals i alla frågor som rör barnet. Detta står i Barnkonventionen, och gäller inte minst frågor som har att göra med skolans likabehandlingsarbete. Alla barn och unga har en obestridlig rätt att känna sig trygga på skolan och slippa bli utsatta för diskriminering och kränkande behandling. Eftersom det gäller frågor som är så grundläggande för varje ung människas identitetsskapande och utveckling, så är det väldigt viktigt att alla elever på skolan får vara med i skapandet, utvärderingen och revideringen av skolans likabehandlingsplan.

Denna vision är tyvärr långt ifrån hur situationen ser ut i den svenska skolan idag. Enligt UMR:s utredning från 2012 ”Skuggutredning om ungas upplevelser av rasism” framgick det att 59 % av de tillfrågade gymnasieeleverna inte kände till sin skolas likabehandlingsplan. Dessutom svarade 41 % av eleverna att de inte visste vem de skulle vända sig till om det hände något rasistiskt på skolan eller om de själva blev utsatta för diskriminering p.g.a. etnicitet; något som ska framgå tydligt i skolans likabehandlingsplan.

I kapitel 2, *Likabehandlingsplanen*, skrev vi om vikten av elevinkludering och tillgänglighet. Ett minimikrav är att likabehandlingsplanen sprids till skolans alla elever och formuleras på ett sätt som är lätt för eleverna att förstå. Dessutom måste skolan hitta vägar att på olika sätt inkludera eleverna i utvärderingen av förra årets plan, kartläggningen av problemen på skolan och planeringen av nästkommande års åtgärder. Men vi på UMR ser gärna till att skolorna går längre än så och säkerställer att deras elever har en känsla av ägandeskap över sin skolas likabehandlingsarbete; hur kan eleverna känna att det är en process som berör just dem? Hur kan likabehandlingsplanen göras så levande att alla på skolan har en gemensam förståelse för vad som gäller, varför det är viktigt och hur alla kan hjälpas åt? En ung medlem från UMR inkom med förslaget att *Betatesta planen*. Metoden som följer efter det, *Likabehandlingsarbetet under mentorstimmarna*, har tagits fram av oss på Normbrytande rättigheter då många lärare vi mött hade sett en stor potential att arbeta med likabehandling under mentorstimmarna, och efterfrågade förslag på hur eleverna kan inspireras och engageras under mentorstiden.

5.1 BETATESTA PLANEN

Vad? En metod för att ta in elevers åsikter kring skolans likabehandlingsplan och därigenom se till att eleverna känner ägandeskap över sin skolas likabehandlingsarbete.

För vem? För samtliga elever på skolan.

Hur? Skolpersonalen tar på sig ansvaret att, sent under våren och innan starten på höstterminen, skriva ett första utkast till nästkommande års likabehandlingsplan. Planen ska givetvis vara förankrad i en tidigare utförd kartläggning av problemen med diskriminering och kränkande behandling på skolan, samt en utvärdering av förra års plan där elever har fått möjligheten att på flera olika sätt yttra sina åsikter.

Under den första månaden av det nya skolåret ska planen på ett lätt-förståeligt sätt presenteras för skolans elever, för att sedan betatestas av samtliga elever på skolan. Varje klass eller mentorsgrupp ska avsätta nog med tid för att diskutera planens innehåll och vad planen innebär för eleverna i praktiken. Vilka rättigheter ger den eleverna? Hur kommer planerade åtgärder påverka stämningen på skolan? Kan enskilda elever engagera sig i utförandet av åtgärderna? Vad saknas och vad känns orealistiskt? På vilket sätt kan den egna klassen konkret arbeta med planen; finns det möjlighet att göra en egen mindre version av likabehandlingsplanen som ska gälla internt för klassen?

Efter månadens slut ska elevernas kommentarer tas tillvara på av skolpersonalen eller skolans likabehandlingsgrupp för att inkorporeras i årets slutgiltiga version av likabehandlingsplanen.

5.2 LIKABEHANDLINGARBETET UNDER MENTORSTIMMARN

Vad? En metod för att levandegöra likabehandlingsarbetet i den egna mentorsgruppen.

För vem? För mentorer som inte vet vad de ska använda mentorstiden till och som vill satsa på skolans likabehandlingsarbete.

Hur? Upplägget utgår från 30 mentorstimmar om 45 minuter totalt under

5. UNGAS DELAKTIGHET

läsåret, då vartannat tillfälle, alltså 15 mentorstimmar, ägnas åt likabehandlingsarbetet. Av dessa 15 mentorstimmar föreslår vi att klassen under 14 tillfällen jobbar med ett förutbestämt tema för det aktuella läsåret, och att det femtonde och sista tillfället ägnas åt utvärdering och planering inför nästa läsår.

Dessutom räknar vi med en inledande introduktionsdag i början av läsåret, då ungefär hälften av tiden läggs på en introduktion av likabehandlingsarbetet under mentorstimman.

Introduktionsdagen (Ca 4h)

Pass 1: Introduktion till likabehandlingsarbetet under mentorstimman (45 min). Paus 15 min

Pass 2: En genomgång av skolans likabehandlingsplan (1h). Paus 30 min

Pass 3: Föreläsning om normer, diskriminering och mänskliga rättigheter, följt av en kortare gruppdiskussion (1h 30 min, inkl 15 min paus).

Mentorstiden år 1

Under det första läsåret fokuserar klassen på de sju lagstadgade diskrimineringsgrunderna. I upplägget som följer föreslår vi en rad olika aktörer och frågeställningar inför de olika mentorstimman. Dessa kan givetvis bytas ut och anpassas efter skolans resurser och klassens önskemål.

Mentorstimme 1-2: Kön

Tillfälle 1: En genuspedagog håller i en interaktiv föreläsning om diskriminering pga. kön.

Tillfälle 2: Klassen diskuterar en till två frågeställningar som genuspedagogen, alternativt mentorn, har förberett utifrån det föregående passet.

Exempel på frågeställningar: Hur kommer könsdiskriminering till uttryck

på vår skola? Vad måste göras för att skolan ska fullfölja sina skyldigheter gentemot varje enskild elev med hänseende till särbehandling pga. kön?

Mentorstimme 3-4: Könsoverskridande identitet eller könsuttryck

Tillfälle 1: RFSL håller i ett pass om normer kring könsidentitet och könsuttryck

Tillfälle 2: Klassen diskuterar en till två frågeställningar som relaterar till RFSL:s föredrag.

Exempel på frågeställningar: Hur gör vi på vår skola för att utmana och luckra upp CIS-normen?

Mentorstimme 5-6: Etnisk tillhörighet

Tillfälle 1: UMR bjuds in för reda ut begreppen kring rasism och prata om rasifiering och sociala konstruktioner kring vithet.

Tillfälle 2: Klassen diskuterar vithetsnormen på skolan utifrån UMR:s workshop.

Exempel på frågeställningar: Vad kan vara ett uttryck för vardagsrasism? Vad gör man åt det?

Mentorstimme 7-8: Religion eller annan trosuppfattning

Tillfälle 1: Klassen får besök av en religiös minoritetsförening, exempelvis Svenska muslimer för fred och rättvisa, alternativt en interreligiös dialogledare från ett lokalt trossamfund.

Tillfälle 2: Klassen för en diskussion kring samtalet från det föregående tillfället.

Exempel på frågeställningar: Hur är det att vara religiös minoritet på vår skola? Hur kan skolan balansera kravet på icke-konfessionell undervisning med religionsfrihet?

5. UNGAS DELAKTIGHET

Mentorstimme 9-10: Funktionsnedsättning

Tillfälle 1: Klassen får besök från en intresseorganisation, gärna ungdomsorganisation, som arbetar för att skapa bättre villkor för personer med en eller flera funktionsnedsättningar, förslagsvis Sveriges riksgymnasier för elever med svåra rörelsehinder.

Tillfälle 2: Diskussion förs kring funktionalitetsnormen på den egna skolan.

Exempel på frågeställningar: När blir en egenskap en funktionsnedsättning? Varför? Vad finns det för attityder kring funktionalitet på vår skola?

Mentorstimme 11-12: Sexuell läggning

Tillfälle 1: Sveriges förenade HBTQ-studenter bjuds in för att berätta om HBTQ-personers rättigheter och kamp.

Tillfälle 2: Klassen diskuterar frågeställningar som är relaterade till föreläsningen ovan.

Exempel på frågeställningar: På vilket sätt begränsar heteronormen personer som definierar sig som annat än heterosexuella? Hur tar sig heteronormen uttryck på vår skola?

Mentorstimme 13-14: Ålder

Tillfälle 1: Den lokala antidiskrimineringsbyrån besöker klassen och håller i en utbildning om diskriminering pga. ålder.

Tillfälle 2: Klassen för ett samtal utifrån antidiskrimineringsbyråns utbildning.

Exempel på frågeställningar: När är det legitimt att gruppera människor utifrån ålder, och när är det diskriminering? Vad är skillnaden på åldersdiskriminering och ålderism?

Mentorstimme 15: Utvärdering och planering

I slutet av läsåret får eleverna möjligheten att utvärdera likabehandlings-

arbetet under mentorstimmarna. De får också ge feedback på ifall arbetet har gjort dem mer uppmärksamma på olika former av diskriminering och förtryck, och i så fall hur. Utvärderingen kan göras i form av en enkät, men tänk då att fråga dels om arbetets kvalitét och om arbetets inverkan på den enskilda eleven.

Målet är att det från år 1 till år 2 ska ske en överlämning av ansvaret för mentorstimmarna från mentorn till eleverna själva. Diskutera om det är möjligt och hur det arbetet ska bedrivas. Bestäm vidare vilket tema klassen ska arbeta med under nästa läsår. Förslagsvis kan man under år två fokusera på skolans olika rum och vad för typ av normer som upprätthålls och reproduceras i olika kontexter, t.ex. klassrummet, korridorerna, festerna etc. Ett annat förslag är att fördjupa sig i olika sociala rörelser som arbetar mot diskriminering och för likabehandling. Eleverna skulle kunna bilda grupper som får turas om att bjuda in aktörer med koppling till likabehandling och antidiskriminering. För en diskussion i klassen och låt eleverna bestämma genom att rösta på olika teman.

Tänk på att: *Det är viktigt att du som mentor skapar ett gott diskussionsklimat där alla elever ges möjligheten att både lyssna och prata. Olika grupper fungerar olika och det är därför svårt att säga exakt vilken diskussionsform som fungerar bäst i den egna klassen. Vår personliga favorit är Akvariet. Akvariemetoden innebär att en slumpmässigt vald grupp sätter sig i en ring i mitten av rummet. Resten av deltagarna sätter sig i en större ring som innesluter den lilla ringen – akvariet. Akvariet får nu diskutera frågeställningen medan de övriga lyssnar och reflekterar. Deltagare får när som helst lämna akvariet och göra plats för personer som sitter i den yttre ringen. Målet är att alla som vill ska få göra sin röst hörd, samtidigt som man också tränas i att lyssna på vad andra har att säga.*

Exempel på andra goda samtalsmetoder är rundan, bikupan, speed dating, open space och world café. De flesta metoder finns att hitta i det materialet som rekommenderas under rubriken "Tips på material från civilsamhället".

Tips! *Klassen är numera skolans experter på likabehandling. Som mentor kan du be om att få referera intresserade elever till skolans likabehandlingsgrupp, så att eleverna kan hjälpa till med synpunkter i revideringen av skolans likabehandlingsplan.*

6. TIPS FRÅN SKOLAN

UMR:s projekt Normbrytande Rättigheter har som yttersta syfte att processleda elever och skolpersonal genom deras arbete med att skapa hållbara strukturer och metoder för likabehandling. Projektgruppen levererar inte färdigformulerade lösningar, utan vårt främsta mål är att hjälpa skolorna med att kanalisera sina erfarenheter och sin kunskap för att ta fram metoder som funkar för just dem. Här nedan kommer ett antal tips på metoder och sätt att arbeta främjande för alla elevers lika rättigheter. Flera av metoderna har redan framgångsrikt testats av skolorna, medan andra kommer att implementeras under skolornas fortsatta likabehandlingsarbete.

6.1 FACEBOOKSIDAN

Vad? En metod för att tillgängliggöra information från skolan och skapa trygga relationer mellan skolpersonal och elever.

För vem? För skolor som vill öppna upp kommunikationen mellan skolpersonal och elever.

Hur? Metoden utgår ifrån att skolan finns på Facebook. Detta kan skolan göra genom att till exempel skapa en sida för skolan som elever sedan går in och "gillar". På sidan kan skolan sedan lägga upp information och bilder som alla elever som gillat sidan kan se på sina egna Facebook-konton.

Dela upp ansvaret för sidan bland skolpersonalen och informera eleverna om att det varje dag, under de timmar ni bestämmer, kommer finnas en jourhavande skolpersonal redo att svara på frågor om olika ämnen, om praktiskt som händer på skolan, för att hjälpa till med läxuppgifter eller för att bara finnas till som stöd. Det främsta verktyget är alltså meddelandefunktionen på Facebooksidan.

Tänk på att: *Var öppna med det schema som skapas så att alla elever kan se vilka ur skolpersonalen som bemannar sidan. Det är viktigt för elever att känna sig trygga med den de samtalar med. Det ska finnas en ansvarig lärare varje dag som svarar på frågor angående sitt ämne, praktiskt om skolan och kan finnas där som vuxet stöd.*

6.2 LIKABEHANDLINGSDAGBOKEN

Vad? En metod för att dokumentera skolans likabehandlingsarbete och på så sätt levandegöra det.

För vem? För skolor som vill bli bättre på att utvärdera sina likabehandlingsåtgärder.

Hur? Metoden går ut på att under årets gång ständigt dokumentera aktiviteter och åtgärder som går att knyta an till likabehandlingsarbetet men också händelser eller diskussioner som uppstår och kräver aktiva åtgärder mot kränkningar och diskriminering.

Börja med att skapa en portal, blogg eller mejladress där skolpersonal och elever kan logga in och skriva ner sina upplevelser. Välj sedan ut någon eller några ur varje klass och arbetslag som får ingå i utvärderingsgruppen och får i uppdrag att dokumentera och utvärdera de åtgärder skolan gör. Utgå från likabehandlingsplanen och be personalen och eleverna att skriva ett dagboksinslag då någon främjande, förebyggande eller akut åtgärd tagits på skolan. Den sistnämnda kommer ju bara de inblandade att känna till och kunna skriva om.

Tänk på att: Metoden är ett komplement till mer kvantitativa utvärderingar och kartläggningar. Meningen är att metoden ska vara personlig och djupgående men samtidigt också anonym. Det är viktigt att förtydliga för de som deltar om lagen kring repressalier och att skydda materialet. Utse några i likabehandlingsplansgruppen som får i uppdrag att läsa dagboken och sammanfatta inför skrivandet av nästa års plan.

6. TIPS FRÅN SKOLAN

6.3 NORMBRYT-DAGAR

Vad? En metod för att synliggöra och ifrågasätta normer kring hur man ska vara och bete sig för att passa in på skolan.

För vem? För hela skolan.

Hur? Skolan ska, under enstaka tillfällen eller mer kontinuerligt, anordna normbryt-dagar. Tanken är att både personal och elever ska komma till skolan så som de inte gör i vanliga fall. För att inte skapa för stor press ska nivån på "normbrytet" kunna sättas av den enskilda individen. Det kan innebära allt från att ha på sig en annan färg på skosnören än den man brukar ha till att komma i pyjamas eller på olika sätt utmana könsnormerna.

Varje klass ska sedan inleda sin skoldag genom att göra värderingsövningar och föra diskussioner kring normer och deras betydelse. Skolor vittnar om att övningarna och diskussionerna ger mer effekt genom att samtliga deltagare på olika sätt förkroppsligar hur det är att bryta mot normen. Bortsett från den inledande timmen ska dagen sedan fortsätta som en helt vanlig skoldag.

Genom att kontinuerligt anordna normbryt-dagar och dessutom göra det under vanlig skoltid är målet att annorlunda uttryck för olika identiteter ska kännas mer normaliserat och accepterat på hela skolan.

Tips! *Metoden tros ha större effekt om den föreslås av eleverna snarare än av de vuxna på skolan. Kanske kan det vara en uppgift för skolans elevråd eller vänskapsgrupp? Istället för att utannonsera metoden som en uppgift kan ni presentera det som en utmaning: utmaningen att våga vara något annat och mer än vad man annars brukar vara.*

Tänk på att: *Uppmaningen måste vara neutral och på inget sätt kränkande mot den enskilde eller mot en grupp personer på skolan. Det är alltså viktigt att det framförs som "kom som du inte brukar göra!" och inte i termer som "kom som en person med funktionsnedsättning!"*

6.4 OMORGANISERING AV ARBETSLAGEN

Vad? Omorganisering av arbetslagens indelning i syfte att förbättra relationerna mellan personal och elever för att därmed lättare förebygga diskriminering och kränkande behandling.

För vem? För skolpersonal.

Hur? På många skolor är det vanligt att arbetslagsindelningen går efter spår, dvs. att lärare i samma arbetslag undervisar elever i 7a, 8a och 9a. Det är också vanligt att elevernas klassrum, skåp och grupparbetsrum är planlöst utspridda över skolan och att det blir mycket spring och dålig uppsikt över skolans olika rum.

För att främja relationsskapande arbete och i förlängningen också likabehandling på skolan finns det bevisligen stora vinster med att lärare i de olika arbetslagen endast undervisar elever i samma årskurs, med undantag för de lärare i arbetslagen som undervisar i praktisk/estetiska ämnen eller språkval, som fördelas jämt över arbetslagen och undervisar elever i flera årskurser. Alla teoretiska ämnen ska alltså finnas representerade av en lärare i alla arbetslag. En sådan omorganisering leder till att relationen mellan elever och skolpersonal i årskursen fördjupas eftersom många lärare i arbetslagen träffar eleverna väldigt mycket. Detta medför en bättre individanpassning där det behövs men också en ökad trygghet bland eleverna eftersom de träffar en begränsad grupp lärare som dessutom har tät kontakt med varandra.

För att skapa en större allmän trivsel och trygghet på skolan bör även arbetsytorna omfördelas så att varje arbetslags lärararbetsrum, grupparbetsrum, klassrum som arbetslagets elever undervisas i och elevernas skåp ligger nära intill varandra. Elever och lärare rör sig då mer i samma delar av skolbyggnaden, vilket medför en lugnare fysisk-social miljö och tätare kontakter mellan elever och lärare i samma lag. Det gör också att det blir lättare för de vuxna att upptäcka och förhindra trakasserier och kränkningar som annars skulle passera obemärkt förbi.

Tips! Vi berättar gärna mer om hur skolan på ett framgångsrikt sätt kan genomföra en omorganisering av arbetslagen. För mer information, kontakta oss på nbr@umr.se.

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

Utbildning, fortbildning, processledning, workshops och erfarenhetsutbyte är begrepp vanligt förekommande i det praktiska arbetet inom civilsamhället. Det svenska civilsamhället har en lång historia av folkbildning, något som än idag är centralt för den mångfald av organisationer, föreningar och aktörer som verkar där. Civilsamhället präglas inte av ett status quo eller långsamma beslutsprocesser. Gräsrotternas styrka är att de är progressiva och kan driva likabehandlingsfrågor på ett mycket mer radikalt sätt, långt före t.ex. den offentliga sektorn kommer ikapp. Civilsamhället har trots allt spelat en nyckelroll i framtagningen av de mänskliga rättigheterna och den svenska diskrimineringslagen. Civilsamhället är en enorm kunskapsbank där metoder, verktyg och ramverk praktiskt taget kan skördas i det oändliga. Här kommer några tips till likabehandlingsplanen!

7.1 SHOW ME THE PLAN

Vad? En metod för att kontrollera skolans likabehandlingsplan och lära sig mer om den.

För vem? Elever på en skola.

Hur? Läs denna rapport och titta sedan på din skolas likabehandlingsplan. Använd sedan checklistan här nedan för att se hur planen lyckas uppfylla grundkriterier enligt lagen. När du kryssat de punkter som planen uppfyller kan du skicka checklistan och planen till rektorn och kommunfullmäktige med ansvar för skolfrågor (kolla vem det är i din kommun på kommunens hemsida) och utkräva att det skrivs en plan som uppfyller alla kriterier!

Tips: *Lagtexter, rapporter, planer och policyn kan vara svåra att läsa och förstå. Be därför gärna någon ur skolpersonalen som du litar på om hjälp med din checklista. Du kan också vända dig till oss på UMR. Du når oss direkt på nbr@umr.se!*

12 SNABBA KONTROLLFRÅGOR OM LIKABEHANDLINGSPLANEN

1. Har skolan en likabehandlingsplan?
2. Var finns likabehandlingsplanen?
  - a. På hemsidan
  - b. I klassrummet
  - c. Hos läraren
  - d. Hos rektorn
  - e. Annanstans
3. Gäller planen för en skola och inte för flera?
4. Gäller planen för detta år/läsår?
5. Framgår det av planens namn att den berör skollagen och diskrimineringslagen?
6. Om det finns med lagregler och begrepp – är de riktiga?
7. Har eleverna fått delta i arbetet med planen och/eller påverka dess innehåll?
8. Finns det med en utvärdering av förra årets plan och åtgärderna i den?
9. Finns det tydliga främjande insatser för alla diskrimineringsgrunder och för kränkande behandling?
10. Finns det med resultat ifrån en välgjord kartläggning som visar vilka problem-/riskområden skolan har vad gäller diskriminering, trakasserier och kränkande behandling?
11. Har skolan planerat konkreta förebyggande åtgärder mot de problem som upptäckts?
12. Finns det med tydliga rutiner för hur man ska göra när elever kränkts?

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

7.2 RÄTTIGHETSTAPETEN

Vad? En metod för att påminna elever och skolan om varje elevs rättigheter.

För vem? För elever som anser att skolan behöver tapetseras i elevers rättigheter så att alla ska komma ihåg att det finns lagar som säger att alla är lika värda och ska ha samma rätt till utveckling på skolan oavsett kön, sexuell läggning, religion, funktionsnedsättning, etnicitet, ålder och könsidentitet eller könsuttryck.

Hur? Ta en titt på de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen, diskrimineringslagen (främst kapitel 2), skollagen (främst kapitel 6) och läroplanen (främst kapitel 1) och kopiera de stycken som du anser att alla i skolan måste påminnas om. Skriv ut citaten på stora papper och sätt upp dem ÖVERALLT på skolan. När nedan listar vi några av våra favoritcitaten som vi anser att en kan behöva påminnas om ibland.

Tips: Sätt upp citaten där de hör hemma. Handlar det om elevers rättigheter ska elever kunna se dem, handlar det om skolans skyldighet ska rektorn och lärarna kunna se dem.

ALLMÄNNA FÖRKLARINGEN OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA (se: www.fn.se)

1. Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap. Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap.
3. Var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.
7. Alla är lika inför lagen och är berättigade till samma skydd av lagen utan diskriminering av något slag. Alla är berättigade till samma skydd mot alla former av diskriminering som strider mot denna förklaring och mot varje anstiftan till sådan diskriminering.

BARNKONVENTIONEN (se: www.unicef.se)

- 3.** Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn.
- 4.** Alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.
- 8.** Varje barn har rätt att behålla sin identitet.
- 12.** Varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör henne/honom. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.
- 28.** Varje barn har rätt till utbildning. Grundskolan ska vara gratis.

LÄROPLANEN KAPITEL 1 (se: www.skolverket.se)

"Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor är de värden som utbildningen ska gestalta och förmedla."

"Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser."

"Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna ska uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt."

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

SKOLLAGEN KAPITEL 6 (se: www.skolverket.se)

7 § Huvudmannen (Kommunen/Ägaren) ska se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling (mobbing).

9 § Huvudmannen (Kommunen/Ägaren) eller personalen (lärare, rektor, vaktmästare, kurator, skolsjuksköterska mm) får inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling (mobbing).

11 § Huvudmannen (Kommunen/Ägaren) eller personalen (lärare, rektor, vaktmästare, kurator, skolsjuksköterska mm) får inte utsätta ett barn eller en elev för repressalier (straff) på grund av att barnet eller eleven anmält, utsatts, medverkat i kränkande behandling (mobbing).

DISKRIMINERINGSLAGEN KAPITEL 2 (se: www.riksdagen.se)

5 § Den som bedriver verksamhet som avses i skollagen (2010:800) eller annan utbildningsverksamhet (utbildningsanordnare; kommunen, styrelse, rektor) får inte diskriminera något barn eller någon elev, student eller studerande som deltar i eller söker till verksamheten utifrån kön, religion, etnicitet, funktionsnedsättning eller sexualitet. Anställda och uppdragstagare (rektor, lärare, kurator, vaktmästare, skolsjuksköterska, vikarie, föreläsare med mera) i verksamheten ska likställas med utbildningsanordnaren när de handlar inom ramen för anställningen eller uppdraget.

7 § Om en utbildningsanordnare (kommunen, styrelse, rektor) får kännedom om att ett barn eller en elev, student eller studerande som deltar i eller söker till utbildningsanordnarens verksamhet anser sig i samband med verksamheten ha blivit utsatt för trakasserier eller sexuella trakasserier, är utbildningsanordnaren skyldig att utreda omständigheterna kring de uppgivna trakasserier och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra trakasserier i framtiden.

7.3 NÄTAKTIVISTERNA

Vad? En metod (projekt) som stöttar och peppar unga som vill vara antirasistiska aktivister på nätet.

För vem? För gymnasieelever som vill engagera sig antirasistiskt på skolan eller i samhället och för skolpersonal som vill fortbilda sig själva och sina elever i hur man kan motverka och motarbeta rasism på nätet.

Hur? Som elev: Du kan informera skolpersonal om projektet och be dem bjuda in utbildare, bli utbildare inom projektet eller skribent. Se mer på www.nataktivisterna.se.

Som skolpersonal: Du kan bjuda in utbildare till skolan. Anmäl ditt intresse på www.nataktivisterna.se.

”Nätaktivisternas klassutbildning riktar sig till gymnasieklasser över hela landet. Under utbildningen utgår vi från de plattformar där unga är idag och går på ett roligt och lärorikt sätt igenom lagar och regler på nätet. Målet med utbildningen är att eleverna ska känna sig stärkta i sina rättigheter och skyldigheter på nätet och lära sig mer om hur man kan agera antirasistiskt på nätet. Genom utbildningen får eleverna möjlighet att fördjupa sina kunskaper i källkritik på nätet, hur förtryckande strukturer som rasism verkar i samhället och vilka verktyg en nätaktivist kan använda.”

7.4 RITA ELEVEN

Vad? En metod för att normkritiskt granska sin egen skola.

För vem? För elever som vill ifrågasätta normer på skolan, för skolpersonal som vill hjälpa elever att ifrågasätta normer på skolan.

Hur? Denna metod kan förslagsvis testas under en mentorstimme (se även exempel på upplägg för mentorstimmar), där mentorn ansvarar för övningen.

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

1. Samla in så mycket skriftlig och bildlig information som möjligt om skolan. T.ex. kan ni skriva ut bilder och texter som finns på hemsidan, på Facebooksidan, i skoltidningen, i broschyrer mm. Skriv även ut likabehandlingsplanen. Förbered exemplar utifrån grupper om ca 5 elever i varje grupp.
2. Dela ut materialet till elevgrupperna och förklara att de nu ska glömma att de går på den här skolan och titta på materialet som utomstående personer. Be dem sedan diskutera vilka de ser på bilderna och vilka de kan läsa om i texten. Skriv gärna upp diskrimineringsgrunderna på tavlan men även ord som *utseende, ekonomi, social status* mm.
3. Be nu eleverna i varje grupp att rita "den typiska" eleven på skolan. Den elev som materialet talar till och lyfter fram. För att hjälpa till kan du ställa frågor som hur ser eleven ut, vilka kläder bär hen, vilket kön har denna elev, vilken socioekonomisk status med mera. Det är viktigt att eleverna utgår ifrån materialet och inte utifrån den egna bilden de har av "den typiska" eleven på skolan.
4. Be varje grupp beskriva sin elev och diskutera sedan:
  - Är bilderna lika varandra?
  - Om ja varför, om nej varför?
  - Om det finns en tydlig bild av den typiska eleven på skolan, hur väl passar den in i samhällets bild av den typiska ungdomen i dagens samhälle (föreställ dig att du frågar 1000 personer på stan om den typiska ungdomen i vårt samhälle idag)?
  - Vad kan ni göra för att fler personer ska känna sig hemma på skolan?

7.5 HAN/HON/HEN-GRUPPEN

Vad? En metod för att diskutera och bryta ner könsrollsnormer.

För vem? För elevgrupper som vill/har ett behov av att träffas i grupper med andra av samma kön för att stärka varandra.

Hur? En hon/han/hen-grupp kan startas på skolan av eleverna själva eller av någon ur skolpersonalen. Vi rekommenderar att någon ur skolpersonalen handleder gruppen/grupperna, alternativt att skolan tar in en ideell organisation som kan handleda gruppen/grupperna. Det är viktigt att gruppen bygger upp ett förtroende för handledaren. Gruppen träffas förslagsvis en gång varannan vecka och diskuterar könsroller, feminism i allmänhet och situationen på den egna skolan i synnerhet. Det finns en hel del bra material som man kan använda sig av för enklare handledning av en sådan grupp. Det finns också fantastiska ideella organisationer och föreningar som kan bistå med hjälp och stöd. Se våra tips längst bak i rapporten.

Tänk på att: *Det kan kännas väldigt skönt och tryggt att finnas i grupper av samma kön som man själv, då samhället redan delar upp oss i stor utsträckning utifrån våra kön. Men tänk på att denna metod också till viss del befäster känslan av våra olikheter på grund av vårt kön. Lyft därför detta till en diskussion i gruppen så ofta som det går.*

7. TIPS FRÅN CIVILSAMHÄLLET

7.6 TIPS PÅ MATERIAL FRÅN CIVILSAMHÄLLET

Metodmaterial

Agera utan att diskriminera – en handbok för arbete mot diskriminering (2011) - Svenska Röda Korset m fl. genom projektet AGERA

Ageraguiden (2010) - Förbundet Vi Unga

Alla olika, alla lika - en antirasistisk Vision & Värdegrund (2011) - Ungdom mot rasism

Allan/ellen-materialet (2008) - Rädda Barnen

BRYT - ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet (2011) - Forum för levande historia och RFSL Ungdom

Den onorma boken (2012) – Ungdom Mot Rasism

I normens öga – metoder för en normbrytande undervisning (2008) - Friends

Jämös handbok mot könsmobbing i skolan. (2000) - JämO

Lås upp – Begränsande normer (2012) - Botkyrka Kvinno- och Tjejjour

Makthandbok - för unga feminister som (be)möter rasism och sexism i föreningslivet (2011) - Interferm

Någonstans går gränsen (2004) - RFSL

O/LIKA – Ett metodmaterial mot fördomar och diskriminering (2008) - LSU

Osköna normer (2009) - Rädda barnen

POW! mer inflytande och aktörskap för unga (2007) - Stiftelsen Kvinnoforum och Föreningen Zora

Respekt – Sveriges bästa serietidning mot diskriminering och kränkningar i skolan (2009) – Diskrimineringsombudsmannen

Snacka om jämställdhet (2005) - Rädda barnen

Svar på tal - Antirasistisk handbok (2009) - Ungdom mot rasism

Är normalt och vanligt samma sak? (2006) - RFSL ungdom

Vad har mitt liv med Lilja att göra? (2004) - Svenska Filminstitutet tillsammans med Rädda Barnen

Rapporter

Den mångtydiga intoleransen - En studie av gymnasieungdomars attityder (läsåret 2009/2010) - Forum för levande historia

Skuggutredning om ungas upplevelser av rasism (2012)- Ungdom Mot Rasism

Ung röst (2014) - Rädda barnen

OM MALMÖ MOT DISKRIMINERING

Malmö mot Diskriminering (MmD) är en antidiskrimineringsbyrå som arbetar för alla människors lika värde, värdighet och rätt, och med att förebygga och motverka diskriminering. MmD är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell förening som bildades hösten 2010.

MmD arbetar med kostnadsfri juridisk rådgivning och process i diskrimineringsfrågor samt med antidiskriminerande opinionsarbete och utbildning. MmD, som har säte i Malmö, är en av flera antidiskrimineringsbyråer som finns runt om i Sverige och har, tillsammans med antidiskrimineringsbyrån i Helsingborg, Skåne som upptagningsområde.

OM UNGDOM MOT RASISM

Riksorganisationen Ungdom Mot Rasism (UMR) är en ideell, partipolitiskt och religiöst obunden ungdomsorganisation mot rasism där det lokala engagemanget står i fokus. Organisationen är uppbyggd av, för och med unga i åldrarna 13 – 25 år, och är unik i sitt slag i Sverige. UMR består av ett trettiotal demokratiska och självständiga lokalgrupper som totalt organiserar nästan 4000 medlemmar.

Normbrytande Rättigheter är Ungdom Mot Rasisms skolsatsning inom ramen för den antirasistiska kraftsamlingen som just nu pågår i Malmö. Projektets syfte och mål är att skapa metoder för långsiktigt antirasistiskt värdegrundsarbete inom skolans värld. Detta gör vi genom att jobba praktiskt i Malmö skolor och genom att utgå från elevers och lärares egna förutsättningar och behov.

Projektet finansieras av Allmänna arvsfonden, och bedrivs i samarbete med Malmö mot Diskriminering och Centrum för pedagogisk inspiration vid Malmö stad.

